

charakter postupného prechodu často zvädza k jeho stotožňovaniu s evolúciou. Prejavujú sa nesprávne *tendencie absolutizovať rozdiely* vo formách skoku, čo vedie k jednostranným uzáverom (disk. príspevok Ivanovov), čo je rozhodne nesprávne. O tejto problematike sa síce vo filozofii dosť často diskutuje, avšak konkrétny výklad filozofia ešte stále nepodala. Tým viac vystupuje potreba rozpracovania tejto otázky.

K otázke vzostupného charakteru vývinu. Nazdávam sa, že nejakého jednoznačne, priamočiario-vzostupného charakteru vývinu niet. O tom hovorí Lenin v slovách, ktoré adresuje pseudosocialistom, ktorí sa nazdávajú, že socializmus je čosi ako nasadnúť do vlaku a cestovať bez zastávky až na stanicu socializmus, a ktorí sa ľakajú zákрут, dočasných ústupkov. Ako nie je priamočiary vývin v spoločnosti, nie je ani v prírode. Vznik druhov už existujúcich z iných alebo i vznik regresných foriem nie je sám osebe ešte poprením vzostupného charakteru fylogénzy. Pokladám tieto argumenty proti Lysenkovej teórii za nie zásadného významu (ťažko túto vec dokázať experimentálne).

Ešte poznámka k Lysenkovmu výroku: Druhy nie sú abstraktné, ale skutočne existujúce články vo všeobecnej biologickej reťazi. Ak sa to myslí doslova, tak to nie je správne. Vzťah abstraktného a konkrétneho neriešime v zmysle sporu nominalistov a realistov. Pojem druh ako i každý iný pojem je abstraktný. Toto abstraktné je však vyodené z konkrétneho zovšeobecnením, čiže abstraktné konkrétne existuje prostredníctvom konkrétneho a nie ako také.

BOHUMIL VALEHRACH

UČENIE I. P. PAVLOVA — PRÍRODOVEDECKÝ ZÁKLAD LENINSKEJ TEÓRIE ODRAZU

Priepasť, ktorú medzi živočíchom a človekom stavalo predvedecké myslenie, bola definitívne preklenutá Darwinovým učením o vývoji. Po uverejnení *Vzniku druhov* a *Pôvodu človeka* stalo sa nemožným vytrhnúť človeka z prirodzeného vývinového procesu celého organického sveta a tým z hmotnej prírody vôbec. Bol to skvelý triumf prírodovedy a dialektického myslenia súčasne. Podľa Engelsa popri objavení bunky ako základnej jednotky organizmov, princípu premeny jednej formy energie v druhú, bola to aj Darwinova vývinová teória, ktorá naše poznatky o vzájomnej súvislosti prírodných procesov popohnala dopredu míľovými krokmi.

Darwinovo biologické učenie mocne stimulovalo prírodovedecké myslenie aj v iných oblastiach. Vývojová teória posmeľovala presvedčenie, že všetky vlastnosti človeka, ktoré ho nesporne kvalitatívne odlišujú od ostatného tvorstva, bude možné chápať a skúmať ako prirodzené, objavujúce sa a reálne jestujúce v samom hmotnom procese ich vývoja. Ako je známe, sám Darwin pokúsil sa o objektívny výskum citov. Predovšetkým však dokázal, že človek je zákonite vyvinutý druh živočícha. Ako taký je človek organizmus určitej priestorovej a časovej formy, systém rozličných orgánov a ich funkcií. Vzniká, vyvíja sa, pôsobí a zaniká. Pre svoju existenciu potrebuje rozličné látky. Na to, aby ich dosiahol a využil, je vybavený rozličnými orgánmi. Využitie látok, dodaných do organizmu, vykonávajú jednotlivé orgány automaticky. Ich nájdenie a získanie možno dosiahnuť iba prostredníctvom orgánu variabilnej orientácie v prostredí, prostredníctvom centrálného nervového systému.

Až potiaľ možno nájsť s určitým obmedzením analogické zákonitosti u človeka a u jeho blízkych, vývinove nižších organizmov.

Vývin a diferenciacia ľudského c. n. s. v dialektickom súvisе s pracovnou činnosťou umožnili však vznik ľudskej spoločnosti a ľudského vedomia. Ak prírodné prostredie bolo vzhľadom na človeka takrečeno od začiatku vonkajšie, objektívne a nezávislé od vôle a vedomia a mohlo byť predmetom ľudského poznania, t. j. mohlo byť chápané materialisticky, spoločenské prostredie a samo ľudské vedomie odolávalo objektívnemu poznaniu a zdalo sa, že ani zákonitosti vývinu spoločnosti ani vedomie ako vlastnosť odlišujúcu človeka od živočíchov nemožno pochopiť materialisticky.

Základy modernej prírodovedy položila renesancia. Galileiho doba vytvorila tiež predpoklady pre vedecké skúmanie vedomia: rozlišovala sekundárne vlastnosti reality, ktoré patrili k subjektu. Rozhodujúce bolo pritom rozhraničenie reality, jestvujúcej nezávisle od nás, od oblasti vedomých zážitkov, ktorých pravdivosť vzhľadom na ňu treba skúmať. To bol prevratný metodologický čin, na ktorom boli vystavané všetky prírodovedecké úspechy novoveku. Kým však prírodoveda nezadržateľne postupovala v objavovaní zákonitostí prírody nezávisle od ľudského vedomia, skúmanie samého ľudského vedomia až do 19. storočia nemalo ujasnený ani metodologický postup. Fyziológia zmyslových orgánov v prvej polovici 19. storočia učinila prvý krok k objektívnemu skúmaniu oblasti subjektu. To vzápätí umožnilo postaviť gnozeológiu na vedecký základ: v dielach klasikov dialektického materializmu sú formulované základné tézy teórie odrazu. Marx v *Kapitáli* píše: „... ideálne nie je nič iné ako materiálne, presadené do ľudskej hlavy a v nej premenené“. Prvý Marxov a Engelsov pokus o vypracovanie uceleného materialistického chápania prírody a špeciálne ľudských dejín vo forme kritiky poheglovej filozofie znamenal preto skutočne počiatok novej epochy v dejinách myslenia. Materialistický obraz sveta bol napokon aspoň po metodologickej stránke zhruba dovŕšený, keď ruský fyziológ Ivan Petrovič Pavlov nadväzujúc na revolučný vedecký odkaz I. M. Sečenova položil svojim fyziologickým učením o vyššej nervovej činnosti základ objektívneho prírodovedeckého skúmania ľudského vedomia.

Avšak na to, aby sa mohlo priamo pristúpiť k objektívnemu prírodovedeckému skúmaniu ľudského vedomia (rovnako ako k materialistickému výkladu dejín), bolo potrebné vykonať ohromnú prípravnú prácu. Ako je známe, marxistický výklad dejín sa opiera o klasické dedičstvo anglickej politickej ekonómie, nemeckej filozofie a francúzskeho socializmu. Materialistický názor na podstatu vedomia bol umožnený práve zovšeobecnením prevratných úspechov prírodných vied a predovšetkým uvedenej fyziológie zmyslových orgánov, embryológie a geológie, ktoré — ako hovorí Engels — sú všetky deťmi 19. storočia.

Podľa klasických Engelsových a Marxových formulácií „hmotný, zmyslove vnímateľný svet, ku ktorému sami patríme, je jediný skutočný svet... Naše vedomie a myslenie, nech sa zdá akokoľvek nadzmyslovým, je produktom hmotného, telesného orgánu, mozgu. Nemožno oddeliť myslenie od hmoty, ktorá myslí“. Tieto geniálne zovšeobecnenia a súčasne pracovný program prírodných vied prepracoval a doplnil na základe ďalších úspechov prírodných vied a najmä fyziológie V. I. Lenin. Lenin vysoko ocenil dielo priekopníka objektívneho skúmania psychických javov I. M. Sečenova. Podľa Lenina vedecký psychológ objektívne skúma hmotný substrát psychických javov, lebo je metodicky nezmyselné špekulovať o duši a nevysvetliť fakty, charakterizujúce určité duševné javy. Prenikavý význam však dosiahla predovšetkým Leninom rozpracovaná dialekticko-materialistická teória pozna-

nia. Podľa tejto lenínskej teórie poznania materializmus uznáva „objekty osebe“ alebo mimo umu; idey a pocity sú kópie alebo odrazy týchto objektov. Tieto kópie alebo odrazy jestvujú v nás a vznikajú pôsobením vecí na naše zmyslové orgány.

Avšak v súvisе s tým, že reálna skutočnosť má rozličné vlastnosti, vzájomné vzťahy a určujúce sily, vytvárajúce jej zákonitosť, a iba tieto všetky spolu vytvárajú skutočnosť v jej najhlbšej protirečivej podstate, i formy odrazu reality mozgom človeka sú rozličné. Z hľadiska ontogenetického i fylogenetického vývinu foriem odrazu reality i z hľadiska ich adekvátnosti k samej realite najnižšie sú pocity ako odrazy jednotlivých vlastností a tým aj kvality vecí. Pocity povrchove odrážajú kvality vecí a ich kvantitatívnu odstupňovanosť. Podľa Lenina pocit v tomto zmysle je subjektívnym odrazom objektívneho sveta, je zmenou energie vonkajšieho sveta na fakt vedomia. Napr. ak je farba pocitom len v závislosti od sietnice a mozgu, teda svetelné pocity dopadajúce na sietnicu vyvolávajú pocit farby.

Kvalitatívne vyšším odrazom reality sú pojmy. Podľa Lenina pojmy sú najvyšší produkt mozgu, najvyššieho produktu hmoty. Lenin, aby ozrejmil hlboký kvalitatívny rozdiel medzi pocitom a pojmom ako rozličnými formami odrazu reality vzhľadom na ich gnozeologickú klasifikáciu, vo *Filozofických zošitoch* píše: „Pojem nie je ničो bezprostredného (i keď pojem je „jednoduchá“ vec, ale to je jednoduchosť „duchovná“, jednoduchosť idey) — bezprostredný je iba pocit „červeného“ („toto červené“) a pod. Pojem nie je „len vec vedomia“, ale pojem je podstata predmetu, je ničо an sich, „samo osebe“. Túto Leninovu myšlienku dobre precizuje iná Leninova formulácia: Logické pojmy sú subjektívne, pokiaľ zostávajú „abstraktnými“ vo svojej abstraktnej forme, ale zároveň aj vyjadrujú veci osebe. Príroda je i konkrétna i abstraktná, i jav i podstata, moment i vzťah. Ľudské pojmy sú subjektívne vo svojej abstraktnosti, odtrhnutosi, ale objektívne v celku, v procese, vo výsledku, v tendencii, v zdroji.“ Pritom treba mať na pamäti, že i pojem je subjektívny odraz reality a jeho adekvátnosť realite nie je a priori v jeho povahe ako odrazu, ale v jeho *verifikovateľnosti*. Preto Lenin zdôrazňuje, že nie nezmyselné abstrakcie myslenia, ale iba správne, vážne, proste všetky vedecké abstrakcie odrážajú prírodu hlbšie, vernejšie, *plnšie*. Na inom mieste Lenin píše, že život vytvára mozog. V ľudskom mozgu sa odráža príroda. Tým, že človek v praxi a v technike overuje a používa správnosť týchto odrazov, prichádza k objektívnej pravde.

To sú v hrubých črtách základné prvky teórie odrazu ako materialistickej gnozeológie. Bolo by možné hovoriť ďalej o citoch, vnemoch, predstavách a ideách ako ďalších formách odrazu reality, nič podstatného by však k povedanému o pocitoch a pojmoch nebolo možné doplniť. Vcelku by bolo možné zhrnúť lenínsku teóriu odrazu do dvoch bodov: 1. Na jednej strane materializmus ukazuje, že vedomie je druhotné, vlastnosť vysokoorganizovanej hmoty, produkt vo vývine hmoty; v súvisе s tým hmota sa odráža vo vedomí vo forme špecifického, subjektívneho odrazu. 2. Na druhej strane i vedomie, keďže je samo produktom hmoty, nemôže protirečiť podstate hmoty, nemôže byť nezlučiteľné so samou hmotou. Podľa výstižnej formulácie I. Hrušovského „sám subjekt je výsledkom historického vývinu vonkajšieho sveta. Táto skutočnosť *zásadne* umožňuje priliehavosť subjektívnej formy odrazu k odrazenému predmetu.“

Zásadná možnosť priliehavosti nie je však skutočná vernosť odrazu, a preto adekvátnosť tohto subjektívneho odrazu k objektívnej realite je otvorený vzťah, ktorý v každom jednotlivom prípade treba verifikovať. Prostriedkom verifikácie môže byť iba vedecká prax v najširšom zmysle. Je prirodzené, že pravdivé, adekvátne poznanie skutočnosti sa rozširuje a prehlbuje práve tak skúmaním objektu ako subjektu.

S každým novým objavom materialistického skúmania prírodnej a spoločskej reality, ako aj vedomého odrazu tejto reality mení svoju formu aj gnozeológia ako veda o poznaní.

Preto vedecká psychológia ako veda o subjektívnom odraze skutočnosti v mozgu človeka má pre gnozeológiu veľký význam. Problém vzťahu subjektu k objektu, otázku, čo je v tomto ohľade prvotné a určujúce, aký je pôvod, podstata, formy, význam, funkcia poznávacieho odrazu, otázku, či má ľudské poznanie hranice, čo je pojem, súd, teória — to všetko nemožno riešiť bez rešpektovania psychologického skúmania týchto otázok. Práve taký význam však má súčasne gnozeológia pre psychológiu. Doslova platí, že nemožno nazvať vedeckým psychologický výskum, ktorý na gnozeologickú otázku prvotnosti objektu vo vzťahu k subjektu neodpovedá kladne.

Uvedli sme, že rozhraničenie skutočnosti jestvujúcej *mimo* nášho vedomia a javov patriacich iba do oblasti subjektívneho vedomia bol prevratný metodologický čin, ktorý umožnil ohromné úspechy prírodných vied. Len vďaka objektívnej metóde, ktorá skúma realitu bez ohľadu na to, ako sa bezprostredne javí našim zmyslom, nášmu poznávaciemu ja, nášmu vedomiu, prenikli sme hlboko do podstaty skrytých síl mikrokozmu a makrokozmu. Ako však pristúpiť objektívnou metódou ku skúmaniu samého nášho ja, nášho vedomia?

Kým v prírodných vedách bola a je plodnou snaha odlišiť objekt od subjektu a skúmať objekt bez ohľadu na subjekt, v psychológii objektom je sám subjekt a otázku, či tu možno vôbec použiť objektívnu metódu skúmania, sugeruje sama povaha vecí. Kým v prírodných vedách je logické hovoriť o objekte bez ohľadu na to, ako sa bezprostredne javí našim zmyslom, v psychológii v tomto zmysle hovoriť o objekte (=subjekte) nemá na prvý pohľad nijaký zmysel, lebo sám tento objekt je *výsledkom* činnosti zmyslov.

A tak bola prijatá ako hlavná metóda skúmania v psychológii zvláštna schopnosť nášho vedomia — schopnosť pozorovať — presnejšie povedané znovu prežívať vlastné psychické zážitky v samom ich priebehu — metóda introspektívna alebo subjektívna. Jestvuje nepochybne zvláštna schopnosť nášho mysliaceho mozgu, ktorú sme objektívne, vedecky doteraz ešte neopísali a na objasnenie ktorej nám doteraz chýba akýkoľvek metodický princíp. Schopnosť uvedomovania si vlastných zážitkov súvisiaca s pojmom psychickej prítomnosti a s najzložitejšou abstrakciou je jeden zo základných zložitých faktorov nášho vedomia. Je prirodzené, že tento fakt bol idealizmom falšovaný ako hmotne nevysvetliteľná vlastnosť duchovnej substancie v nás. Iná vec je, aké sú možnosti introspekcie ako vedeckej metódy. A tu pri bližšom skúmaní zistíme, že význam sebaopozorovania pre odhalenie a poznanie podstaty a povahy psychických javov je nepatrný. Ak máme v psychológii rozsiahly popisný materiál o psychických procesoch, tak to nie je predovšetkým zásluhou introspekcie, ale príbuzných vied, predovšetkým fyziológie. Porovnajme napr., čo nám môže odhaliť z povahy a podstaty pocitu, predstavy a pojmu sebaopozorovanie a metóda objektívna. Všetky tri uvedené psychické procesy sú odrazmi reality a ich vyanalyzovanie ako relatívne samostatných duševných foriem odrazu reality patrí k nesporným kladom oného hrdinského úsilia psychológov, o ktorom s obdivom hovoril I. P. Pavlov. Vlastnú povahu a podstatu týchto foriem sebaopozorovanie nám však podáva veľmi chudobne a povrchné. Pociť je podľa neho „názorný“, predstava „menej názorná“ a pojem „abstraktný“. A jednako sú medzi uvedenými formami odrazu reality hlboké kvalitatívne a nielen kvantitatívne rozdiely. Iba objek-

tívna metóda mohla zistiť, že pocit *napriek* svoje názornosti je proces viac subjektívneho odrazu ako pojem, ktorý napriek svojej *nenázornosti* je pravdivejším odrazom reality. Iba objektívna metóda môže zistiť, že v každom prípade ide o procesy mozgové, hmotné, a môže reálne postaviť otázku objektívneho výskumu väčšej alebo menšej subjektivity jednotlivých psychických foriem odrazu reality. Napokon iba objektívna metóda nám umožňuje vysloviť presvedčenie, že odhalením kauzálnych súvisov psychických procesov prenikneme do ich najhlbšej podstaty. Práve v kauzalitnej determinovanosti psychických procesov, práve vo fakte, že subjekt je *determinovaným efektom* činnosti zmyslov a niet ho mimo ich činnosti, je kľúč na odhalenie zákonitosti jeho vzniku, vývinu a povahy, nateraz vyjadriteľnej iba v kategórii subjektívneho zážitku.

Z hľadiska sebazpozorovania zmyslové orgány sa nám javia ako priamo merajúce zariadenia. Sebazpozorovaním nemožno zistiť iné, iba že zmysly merajú zvuk zvukom, farbu farbou atď., pričom možno nanajvýš obdivovať kvantitatívnu citlivosť týchto orgánov. Presnejšie povedané: sebazpozorovanie nás núti zmyslové kvality objektivizovať do reálnych procesov mimo nás, lebo poznať, že ide o procesy *subjektívneho odrazu*, nie je sebazpozorovaním možné. Tu sa nám javí sebazpozorovanie už priamo ako metodologický princíp, ktorý vyslovene *prekáža* objektívnemu vedeckému skúmaniu skutočnosti a falšuje ho. Skutočne totiž objektívnou metódou bolo zistené, že zmyslové orgány sú *nepriamo* merajúce zariadenia, ktoré objektívnu molekulárnu energiu vzdušných pulzácií merajú ako zvuky, resp. tóny, elektro-magnetické vlnenia určitého frekvenčného rozsahu, ako farby atď. Súčasne možno pripomenúť, že ani meranie objektívnych kvantít našimi zmyslami nie je „lineárne“, ale je iba funkciou biologických požiadaviek na prostredie. Zmyslové orgány sa vyvinuli v súvisе s *biologickými* potrebami signalizovať v rámci potrieb spočiatku iba živočicha-človeka procesy, potrebné pre jeho holú existenciu, a nie v súvisе so spoločenskými (výrobnými) potrebami pravdivo odrážať podstatu skutočnosti. Preto iné druhy živočíchov nás vlastnosťami jednotlivých zmyslových orgánov často vysoko prevyšujú, a preto myslenie mimo vyrábajúceho človeka nie je v živočíšnom svete potrebné. V súvisе s tým Lenin hovorí: „Aby človek poznal objekt, musí si najprv overiť, či ho neklamú zmysly“...

A práve v tomto bode dostáva sa objektívne skúmanie do zvláštného postavenia: skúmanie, ktoré má objasniť subjektívne prvky, ktoré vnáša poznávajúci mozog do samej reality, je označované ako subjektivizácia celej reality. Zo skutočnosti, že prírodné vedy ohraničujú subjektívne prvky v zmyslových kvalitách, sa uzatvára, že subjektivizujú i objektívnu kvalitatívnu rozrôznenosť ako podstatu skutočnosti (treba jasne pripustiť i to, že sa taký falošný uzáver v mechanistickej prírodovede aj skutočne robil!).

Ak podľa Lenina pocit — a môžeme dodať, že v jeho hraniciach i vnem a predstava — je bezprostredným spojením vedomia s vonkajším svetom, je na mieste zdôrazniť, že to neznamená stotožniť zmyslové kvality s kvalitou ako podstatou reality. K takému postupu zväzda často úplne nesprávna interpretácia prvku bezprostrednosti v pocite, zakladajúca sa na zvyškoch predvedeckého „naivného“ realizmu, ktorý *neodlišuje* objektívnu vlastnosť a jej odraz — t. j. pocit, ale ich *stotožňuje*. Zväzda k tomu banálny fakt, že pocit vzniká len v okamihu, keď je prítomný sám objekt. To platí síce o každej forme odrazu reality, ale pri ostatných nám to povaha týchto foriem — napr. pojmu — dovoľuje — aspoň zdanlivo — „zabudnúť“. Vo vedeckom myslení zabudnúť na tento fakt rovná sa však vzdať sa materializmu, t. j. samého vedeckého skúmania psychična ako odrazu reality. Fakt,

že pre vznik pocitu je potrebná aktuálna prítomnosť samej kvality predmetu, nás ešte neopravňuje stotožniť pocit s touto kvalitou.

Predstava, akoby sme kvality reality mohli postihnúť v zmyslových kvalitách bezprostredne, je predstava nevedecká. Veď kvalita ako vnútorná určenosť bytia je *podstatou* reality a podstatu nám odhaľuje až myšlienkový odraz po príslušnej verifikácii. Niet pravdivej výpovede (poznania) o objekte, ktorá by ho vyjadrovala *iba* po kvalitatívnej stránke (resp. *iba* kvantitatívnej). Naše poznávacie výpovede sú vždy v podstate kvantitatívno-kvalitatívne. Inými slovami: poznanie kvality objektu je práve tak namáhavý a zložitý *sprostredkovaný* proces ako poznanie jeho kvantity. Každé vedecké poznanie objektu je v jadre súbežne kvalitatívno-kvantitatívne už aj preto, že kvantita a kvalita nie sú absolútne rozličné, ale dialekticky sa prenikajúce kategórie.

Prameň úspechov moderných vied nespočíva *iba* vo veľkolepej kvantifikácii a s ňou kvalifikácii reality, ale predovšetkým v rozlíšení a rozhraničení procesov *mimo* vnímajúceho subjektu a procesov subjektívnych.

Uvedli sme, že prvý krok k objektívnemu skúmaniu aj subjektívnych procesov učinila fyziológia v prvej polovici 19. storočia. Klasická fyziológia zmyslových orgánov pristúpila s kauzalitným princípom k objektívnemu skúmaniu tzv. duševných javov a v tom je jej historická zásluha. Táto práca sa však nedotýkala samej podstaty psychických procesov, pretože neskúmala ich vlastný hmotný substrát — t. j. centrálny nervový systém. Podľa Pavlovej formulácie „do 70. rokov 19. storočia neexistovala nijaká fyziológia mozgových hemisfér“. Až elektrofyziologické badania Fritscha a Hitziga a metóda čiastočného poškodenia mozgu vzbudili veľké nádeje. Fyziológia c. n. s. sa však čoskoro zastavila pri prvých úspechoch týchto metód a nevyvíjala sa ďalej. A tak F. Goltz sa koncom storočia pesimisticky vyjadril, že nesporných vedomostí o procesoch, prebiehajúcich v mozgu, nemá veda viac než vedomostí o povahe planéty Mars. Toto pesimistické tvrdenie nemožno prijať v doslovnom znení. Už koncom 19. storočia nadväzujúc na smelé hypotézy I. M. Sečenova o aplikovateľnosti reflexnej teórie na psychiku človeka uskutočnil sa kopernikový obrat v skúmaní najzložitejšieho orgánu ľudského organizmu, ktorého vlastnosťou je práve vytváranie psychického odrazu skutočnosti. Veľký ruský fyziológ I. P. Pavlov, poctený za svoje geniálne práce vo fyziológii c. n. s. hrdým titulom princeps physiologorum mundi, metódou podmienených reflexov dovoľujúcou skúmať mozog bez jeho poškodenia *dokázal*, že celý rad psychických procesov sú procesy mozgové.

Pavlov začal svoju geniálnu vedeckú cestu prenikavými prácami vo fyziológii trávenia, objavil princíp pôsobenia neadekvátnych podnetov na diaľku, spočívajúci v univerzálnom biologickom jave — v tvorení dočasných podmienených reflexov, napokon pred smrťou ako svoj vedecký odkaz načrtal princíp podmieneno-podmienených reflexov, umožňujúci objektívny výskum rozsiahlej oblasti vedomia človeka, najmä jeho vyšších psychických funkcií.

Historický význam použitia reflexnej teórie na psychiku spočíva v tom, že utvorila predpoklady použitia prírodovedeckých postupov v ich najvyššej, kauzalitnej forme na prírodné javy, ktoré sa dovtedy zdali byť javmi mimo času a priestoru — javmi nehmotnými. Pavlov prírodovedecky presne a hodnoverne dokázal, že duševný život nejestvuje bez svojho hmotného substrátu, dokázal, že tieto psychické procesy sú kauzálnym nexom viazané na objektívne jestvujúcu skutočnosť. Z Pavlovových výskumov nezvratne logicky vyplýva potvrdenie základnej tézy leninskej teórie odrazu — že psychické procesy sú vo svojej podstate procesy hmotné, mozgo-

vé a že sú vzhľadom na objektívnu realitu druhotné, odrazom prostredia vzhľadom na mozog vonkajšieho. Tento fakt znamená, že základnú tézu teórie odrazu nemôže ďalší vývin ľudského poznania zvrátiť, ale iba hlbšie a bezpečnejšie potvrdiť.

V súvisе s diskusiou o interpretáciu Pavlovovho vedeckého odkazu možno v tejto súvislosti uviesť niekoľko faktov: teória odrazu je dialektickým zovšeobecnením výsledkov celého radu špeciálnych vied o prírode, ako aj materialistickej vedy o vývine spoločnosti. Učenie o podmienených reflexoch je predovšetkým *biologickou* teóriou. Z teórie odrazu vyplýva, že vedomie vo svojej podstate je hmotný efekt procesov mozgových a všeobecne mimomozgových. Podľa teórie odrazu majú teda psychické procesy špecifickú kvantitatívno-kvalitatívnu podstatu, majú svoje formy pohybu a majú svoje formy a funkcie. Pavlovovo učenie skúma niektoré formy pohybu mozgových procesov, ich mechanizmy a niektoré jeho formy. Perspektíva prírodovedeckého skúmania psychických javov, ktorú učenie o vyššej nervovej činnosti odhalilo, preceňuje sa v niektorých diskusných príspevkoch, čo súčasne vnaša do veci zmätok, akoby bolo možné vysvetliť psychické javy v celej ich podstate a šírke prírodovedecky. Podmienенý reflex nemôže však napr. vyjadriť funkciu vedomia ako podmieneného činiteľa spoločenského vývinu, tak ako nemožno vôbec nijakou biologickou teóriou vyjadriť spoločenskú zákonitosť. Prírodovedecky možno obsiahnuť vôbec iba časť predmetu jednotlivých spoločenských vied. Čím vyššie vývinové formy hmoty skúmame, tým viac vlastností, mechanizmov, funkcií nachádzame vo vzájomnej súhre a tým viac sme nútení použiť na vysvetlenie ich najhlbšej podstaty viacero metód prírodovedeckých i *historických*.

V súvisе s pojmom druhej signálnej sústavy dochádza k pokusom priveľmi zjednodušovať Pavlovovo učenie a gnozeologické dôsledky z neho plynúce. Podľa známej Pavlovovej formulácie „ak naše pocity a predstavy, vzťahujúce sa na okolité prostredie, sú pre nás prvými signálmi skutočnosti, konkrétnymi signálmi, potom reč, špeciálne predovšetkým kinestetické impulzy, idúce do kôry od rečových orgánov, sú druhými signálmi, signálmi signálov. Predstavujú odpútanie sa od skutočnosti a umožňujú zovšeobecnenie, čo práve tvorí naše osobitné, *špeciálne ľudské, vyššie myslenie*, tvoriace najprv všeľudský empirizmus a nakoniec aj vedu — nástroj vyššej orientácie človeka v okolitom svete a v ňom samom“.

Táto formulácia sa zjednodušuje v tom zmysle, akoby nie vlastné „zovšeobecnenie“ prvosignálnych dát tvorilo podstatu špeciálne ľudského myslenia, ale akoby slovné označenia vlastných zovšeobecňujúcich procesov tieto doslova umožňovali, konkrétne: slovné a iné znaky sa podľa tejto interpretácie priamo „podobajú predmetom, ktoré označujú, sú kópiou, snímku skutočnosti, ktorú označujú“.

Aj keby sme odhliadli od toho, že Pavlovova formulácia je pracovnou hypotézou, ktorú má skutočný výskum ešte len dokázať, zostáva faktom, že pojem ako odraz reality sa nerovná svojmu slovnému označeniu. Slovo je iba konvenčný znak pojmu. Pojem je odraz reálnych vzťahov a procesov a tento odraz má svoju neurofyziológickú povahu tak ako pocit *nezávisle* od svojho slovného označenia. Iba v súvisе s tým, že slovo je dohodnutý znak pojmu (ako odrazu podstaty reality), možno hovoriť o slove ako odraze reality. V myšlienke nie je podstatou jej slovná (alebo iná) forma zdedenia, ale odraz reálnych vzťahov a procesov a tento odraz vzniká nepochybne a logicky nevyhnutne *iným* spôsobom ako väzbou pocitov na kinestetické rečové, zvukové, resp. optické signály.

Treba jasne vymedziť, čo na pavlovovský termín druhostupňového signálu (signálu signálov) možno v psychológii a gnozeológii „naložiť“, aby nedochádzalo k neplodným terminologickým sporom. Vžitý termín „znak“ namiesto „signálu signálov“

pocituje sa ako nevhodný oprávnenie iba potiaľ, pokiaľ sa do termínu „znak“ vkladá absolútna metafyzická odtrhnutosť slova od reality. Na druhej strane treba podčiarknuť, že obrazovosť slova v zmysle jeho vlastnosti odrážať realitu je iba *aperceptívna*. Práve pre túto aperceptívnu obrazovosť má reč tú potrebnú funkcionálnu pružnosť, aby mohla byť *aj* jazykom vedeckého poznávania, *aj* umeleckého zobrazenia. Iba aperceptívne zobrazujúce sú prirodzene aj ostatné umelecké zobrazovacie prostriedky.

Poznať nástroj poznania skutočnosti nie je vecou beznádejne 'neriešiteľnou, ale reálnym programom súčasného vedeckého bádania. Nie je to však ani zďaleka úloha tak prehľadná, aby sme si ju mohli priveľmi zjednodušať.

I. HRUŠOVSKÝ

ZÁVEREČNÉ SLOVO

Naše snemovanie je významným medzníkom v rozvoji našej filozofie. Program konferencie určovala skutočnosť, že šlo o dvojdňové stretnutie našich filozofov zo všetkých filozofických oblastí, a to po uplynutí štyroch rokov po I. celoslovenskej filozofickej konferencii, skutočnosť, že sa treba navzájom informovať o stave filozofie v jednotlivých oblastiach a skutočnosť, že je želateľné, aby sa pracovníci v otázkach dialektického materializmu neizolovali od problematiky historického materializmu a aby sa pracovníci na jednotlivých úsekoch historického materializmu živšie zaujímalí aj o problémy marxistickej gnozeológie, dialektiky a logiky. Poslaním našej dvojdennej konferencie bolo teda na základe doterajšej práce v jednotlivých úsekoch našej filozofie kriticky a celkove porokovať o situácii v jednotlivých disciplínach filozofie a určiť smernice a spôsoby, ako prekonať stagnáciu filozofickej práce a rozvinúť ju na vyššej úrovni.

Aké uzávery možno vyvodit z nášho rokovania, aké sú úlohy našej filozofie?

Úlohou filozofických pracovníkov nemôže už byť naďalej púhe ozrejmovanie jednotlivých javov a zmien nášho života, kultúrnych udalostí, vedeckých objavov atď., ale *účinné napomáhanie a usmerňovanie nášho budovateľského procesu* a nových javov, ktoré sa vynorujú na všetkých úsekoch našej hospodárskej a kultúrnej výstavby. Filozofickí pracovníci len vtedy náležite plnia svoju pravú úlohu, keď rozvíjajú svoje tvorivé sily slúžia ľudu, presvedčivo a konkrétnymi argumentmi vyzbrojújú náš ľud v boji o socializmus, aby správne chápal perspektívy a súvislosti svojej práce. Preto musíme rozvíjať takú filozofiu, ktorá sa síce rozvíja z podnetov praxe, ale za ňou nekríva, ktorá má všetky teoretické, metodologické i materiálové predpoklady skutočne tvorivej vedeckej práce. To možno dosiahnuť iba s podmienkou, že venujeme všetku patričnú pozornosť štúdiu dialektického materializmu v intenzívnom styku s budovateľským životom a potrebami praxe, v styku aj s našou vedou, najmä prírodnými vedami, čo sa v minulých rokoch zanedbávalo. Ide o to, aby dialektický materializmus, obohacujúc sa štúdiom nových vedeckých objavov, sám zasa poskytoval našej vede správnu gnozeologickú základňu a všeobecné metodologické smernice, aby ukazoval vedám, ako spájať teóriu s praxou. To znamená, že pri rozvíjaní otázok dialektického materializmu treba vždy dbať na organický súvis s konkrétnymi otázkami vedy a praxe.

Teda podmienkou nezaostávania tvorivej filozofickej práce je študovať kardi-